

11. Про внесення зміни до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» : Закон України від 09 березня 2010 р. № 1952-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-17>.
12. Рішення Конституційного Суду України від 06 квітня 2010 р. № 11-рп/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-10>.
13. Кульчицька О.В. Конституційно-правовий статус депутатських фракцій Верховної Ради України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / О.В. Кульчицька. – К., 2009. – 210 с.
14. Ричицький В. Юридичний коментар до нового порядку формування парламентської коаліції в Україні / В. Ричицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/index.php?id=1273679188>.
15. Окрема думка судді Конституційного Суду України Ткачука П.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 17 вересня 2008 р. № 16-рп/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/nb16d710-08/para2#n2>.
16. Мацюк А. Проблеми формування коаліції депутатських фракцій у світлі конституційних положень і вимог Основного Закону держави / А. Мацюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pp_2014_4_7.pdf.
17. Рішення Конституційного Суду України від 28 квітня 2009 р. № 8-рп/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-09/print1433971434016493>.

УДК 342.1

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕЖІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

ABOUT LIMITS OF CONSTITUTIONAL REGULATION OF ECONOMIC RELATIONS

Шершун К.П.,

*здобувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Статтю присвячено дослідженню меж конституційно-правового регулювання економічних відносин на основі аналізу світової конституційно-правової думки.

Ключові слова: конституційне регулювання, межі конституційного регулювання, економічні відносини.

Статья посвящена исследованию пределов конституционно-правового регулирования экономических отношений на основе анализа мировой конституционно-правовой мысли.

Ключевые слова: конституционное регулирование, пределы конституционного регулирования, экономические отношения.

This article is devoted to exploring of limits of constitutional regulation of economic relations based on analysis of worldwide constitutional points of view.

Key words: constitutional regulation, limits of constitutional regulation, economic relations.

Актуальність теми. Сфера конституційно-правового регулювання економічних відносин не раз піддавалась науковим дослідженням, проте єдиної думки стосовно того, які з економічних питань підлягають конституційному закріпленню, досі немає. Актуальною ця тема є через те, що не лише права теорія, а й політична практика вступає в гостру дискусію з приводу зазначеного вище питання. Емпіричною базою дослідження стали роботи таких учених, як Г.М. Андреева, І.А. Алебастрова, Є.І. Козлова, О.Є. Куцафін, І.А. Луценко, С.В. Мочерний, В.Є. Чиркін та ін.

Виклад основного матеріалу. Сучасні конституції зарубіжних країн більшою мірою містять норми, які стосуються економічної сфери. Це, зокрема, положення, присвячені націоналізації суспільно важливих галузей економіки, державній монополії, аграрній реформі, плануванню економіки, соціаль-

ній справедливості, справедливому розподілу суспільного продукту тощо.

Усі конституції ХХ ст. характеризуються різким збільшенням кола норм, присвячених численним економічним питанням, серед яких форми державної участі в економічній діяльності, публічне обмеження свободи економічної діяльності тощо. Такий підхід свідчить про зростання ролі конституційного регулювання економічних відносин, проте викликає в науковців потребу в пошуку відповіді на питання: у чому ж причина збільшення кількості конституційно-правових норм економічного змісту?

Дослідження змісту конституцій привело дослідників до класифікації так званих економічних норм відповідно до їхнього змісту. Зокрема, Г.М. Андреева, вивчивши питання про обсяг і зміст конституційно-правового регулювання економіки в зарубіжних країнах, пропонує поділити конституційно-правові

норми, що регулюють економічні відносини, на чотири групи, які закріплюють таке:

- економічну основу свободи особистості;
- межі свободи особистості в економічній сфері;
- способи вирішення соціальних конфліктів у сфері підприємництва;

– роль держави, її економічну політику й компетенцію державних органів у сфері економіки [1, с. 29].

Також В.Є. Чиркін виділяє основи економічних відносин, які підлягають конституційно-правовому регулюванню (відносини власності, роль держави в регулюванні економіки тощо), серед яких основним важелем є прогнозування. Поряд із прогнозуванням, пише В.Є. Чиркін, використовується безліч інших важелів для регулювання економіки, а саме: перерозподіл бюджету, пряме одержавлення (націоналізація) низки галузей господарства, податкова і кредитна політика, втручання держави в галузь трудових відносин (законодавче регулювання тривалості робочого часу, відпусток тощо), створення спеціальних відомств і різного роду змішаних компаній з участю державного капіталу, у правліннях яких державні чиновники та керівники монополій разом вирішують питання регулювання економіки, тощо [2, с. 92].

В.Є. Чиркін є прибічником поняття соціалізації економіки. Соціалізація економічного – ланка загального процесу соціалізації, що «виявляється у становленні та розвитку тенденції, а згодом і закономірності, згідно з якою під впливом потреб виробника прискорюється процес засвоєння й використання основними суб'єктами господарювання у своїх інтересах специфічної системи знань, норм і цінностей, необхідних для успішного функціонування народного господарства, соціально-економічних відносин, суспільства загалом» [3, с. 15]. Згідно з іншими трактуванням, соціалізація – це розвиток і посилення соціальної спрямованості в розвитку економічних систем, в умовах якого певна частина чистого грошового доходу використовується для задоволення соціально-матеріальних і соціально-духовних потреб основного суб'єкта економіки – людини [4]. С.В. Мочерний соціалізацію економіки подає як «процес поступового еволюційного заповнення підсистем та елементів економічної системи капіталізму соціалістичним змістом, формування і розвитку основ соціалізму» [5, с. 611].

Соціалізація економіки є процесом, що спрямований на всі елементи економічної системи (продуктивні сили, економічні відносини, господарський механізм), наповнюючи їх соціальним змістом, де «соціальне» означає взаємозв'язок між індивідами, які потрібні один одному з метою досягання спільних цілей, з одного боку, і суспільством – з іншого. При цьому прагнення досягти особистих результатів має бути поєднаним з інтересами всього суспільства.

Саме зазначена В.Є. Чиркіним, а також низкою інших дослідників тенденція «соціалізації» сучасної економіки не раз відзначалася як ключова в розумінні економічної функції конституції.

І.А. Алебастрова у своїх дослідженнях пише про те, що конституції ХХ ст. характеризуються не лише

соціалізацією, а й розширенням кола конституційного регулювання [6, с. 15]. Конституції, на думку вченої, «стали регулювати не тільки основи устрою держави, а й основи побудови громадянського суспільства, формулювати завдання та принципи державної діяльності в соціальній сфері, регламентувати, крім особистих і політичних, також економічні, соціальні й культурні права людини та громадянина» [6, с. 15].

Очевидно, що нові соціальні умови, які вимагають ширшого закріплення економічних інститутів в основних законах держави, свідчать про наявність зв'язку конституції й економіки, який виник задовго до потреби такого закріплення.

Економічна система держави, виходячи зі свого зв'язку з конституцією, має кілька ключових визначень. Так, наприклад, Д.Л. Златопольський пише, що «економічна система держави являє собою найважливіший елемент суспільного ладу. Це пояснюється тим, що в поняття «економічна система держави» входять форми власності, які становлять реальний базис, істинну основу суспільних відносин, фундамент життєдіяльності будь-якої держави» [7, с. 67].

Межі конституційного регулювання встановлюються також і за допомогою визначення ступеня важливості тих чи інших суспільних відносин у відповідній суспільній сфері. Так, Є.І. Козлова зараховує до предмета конституційного права у сфері економічного життя суспільства тільки ті відносини, які характеризують основні засади і принципи економіки, форми власності, указуючи, що в повному обсязі правове регулювання економічних відносин здійснюється цивільним, господарським, фінансовим і низкою інших галузей права [8, с. 30].

Широкий підхід до проблеми виявлення регулятивних зв'язків між конституцією та економічною сферою дає нам змогу розглядати економіку як невід'ємний елемент громадянського суспільства. Становлення в Україні громадянського суспільства має вирішити двоєдине завдання: забезпечити, з одного боку, реальну можливість громадян через різні форми об'єднань здійснювати результативний вплив на державу; з іншого – усвідомлення ними відповідальності за формування і здійснення державної політики [9].

Дуже цікавою є думка Б.М. Топорніна з приводу визначення конституційних меж регулювання економіки. Так, науковець пише, що в конституції необхідно говорити лише про найголовніше та найважливіше, залишаючи конкретизацію й розвиток проголошених принципів галузевому законодавству. Б.М. Топорнін наполягає на тому, що важливість конституційного регулювання економічних питань зумовлюється інтересами оптимізації відносин держави та суспільства і визначенням меж допустимого втручання держави в економіку. «Підміна конституції поточним законодавством під час вирішення такого роду питань, – пише Б.М. Топорнін, – з погляду як теорії, так і практики була б не менш вразливою, ніж підміна поточного законодавства конституцією» [10, с. 7].

У науковій літературі також має місце дискусія з приводу теорії, висунутої О.Е. Кутафіним, а саме: «найважливішою складовою предмета конституційного права є група відносин, що складаються в процесі втілення в життя основних ознак державної організації суспільства». Крім цього, він дійшов такого висновку: «Предмет конституційного права будь-якої держави не може бути раз і назавжди даним. Він залежить від умісту конституції або інших основоположних документів, що діють у державі на цьому етапі її розвитку. Отже, дискусія, що ведеться вже багато років, про обсяг відносин, які утворюють предмет конституційного права, позбавлена підстав, бо їх обсяг залежить не від виявлення тих чи інших суспільних відносин, що становлять предмет конституційного права, а, як уже говорилося, від волі держави, яка додає їм основоположний характер» [11, с. 25].

Проте деякі науковці не підтримують цієї точки зору. Так, наприклад, А.Е. Козлов пише, що в конституційному праві в жодній формі не закріплюється керівництво держави суспільством. Суспільство незалежне від держави і стоїть над нею. Взаємовідносини суспільства й держави мають будуватися на визнанні свободи людини та інститутів громадянського суспільства [12, с. 15].

Так, проаналізувавши різні точки зору, ми дійшли висновку, що конституційне право регулює місце держави в політичній системі суспільства та визначає принципи взаємовідносин держави з її недержавними елементами аж до способів вирішення конфліктів між ними, до меж втручання або навіть обмеження меж своєї діяльності.

Висновки. Отже, проаналізувавши значну кількість точок зору, ми можемо підсумувати таке: межі конституційного регулювання економічних відносин потрібно визначати насамперед виходячи з того, які відносини вважати базовими для економічної системи держави, тобто межі конституційного регулювання залежать від системи відносин, що включаються до поняття «економічні відносини». Оскільки єдиної точки зору щодо визначення поняття «економіка» в науковій літературі не існує, то ми вважаємо, що базовими відносинами в цій сфері, які потребують конституційно-правового регулювання, є такі:

- свобода економічної діяльності і її межі;
- економічний простір, вільне переміщення товарів, послуг і фінансових коштів;
- базові положення щодо організації ринкової економіки;
- відносини власності, у тому числі закріплення їхніх форм;
- гарантії та обмеження у відносинах суб'єктів економічної діяльності й органів державної влади.

Перераховані нами положення не можуть розглядатися окремо одне від одного, адже їх виключно комплексний розвиток зумовить гармонійне функціонування економічної системи держави. Ці положення повинні характеризуватись взаємодоповненням, а дефіцит регулювання окремих позицій призведе до суттєвого обмеження змісту інших. Так, наприклад, здійснити свободу економічної діяльності неможливо без конституційного регулювання різновидів форм власності або ж за відсутності чіткого механізму обмежень втручання органів державної влади у свободу суб'єктів економічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреева Г.Н. Конституция и экономика в зарубежных странах: основные параметры регламентации / Г.Н. Андреева // Современное конституционное право зарубежных стран. – М. : ИНИОН – МЮИ, 1991. – Ч. 2. – 1991. – С. 29–32.
2. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран : [учебник] / В.Е. Чиркин – 8-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма: ИНФРА, 2014. – 528 с.
3. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства : [монографія] / Ю.К. Зайцев. – К. : КНЕУ, 2002. – 188 с.
4. Луценко І.А. Соціалізація економіки як механізм розвитку суспільства / І.А. Луценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vuzlib.com.ua/articles/book/7725-0%D1%81%D1%96a%D1%96za%D1%81%D1%96ja_ekonom%D1%96ki_1.html.
5. Мочерний С.В. Політична економія : [навчальний посібник] / С.В. Мочерний, Я.С. Мочерна. – 2-ге вид., виправ. і доп. – К. : Знання, 2007. – 684 с.
6. Алебастрова І.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран : [учебное пособие] / И.А. Алебастрова – М. : Юриспруденция, 2000. – 304 с.
7. Златопольский Д.Л. Государственное право зарубежных стран / Д.Л. Златопольский. – М., 2000. – 320 с.
8. Козлова Е.И. Конституционное право России / Е.И. Козлова, О.Е. Кутафин. – М., 2001. – 585 с.
9. Бенюх Н.Ф. Формування громадянського суспільства в контексті соціально-економічного розвитку / Н.Ф. Бенюх [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academy.gov.ua/news/news_2009/doc/news_2009_06_17_CEI/tezy/t_benuch.doc.
10. Топорнин Б.Н. Конституционно-правовые проблемы формирования новой экономической системы / Б.Н. Топорнин // Конституционный строй России. – М., 1992. – 30 с.
11. Кутафин О.Е. Предмет конституционного права / О.Е. Кутафин. – М., 2001. – 448 с.
12. Кукушкин М.И. Конституционное право Российской Федерации / М.И. Кукушкин. – Екатеринбург, 1995. – 368 с.